FIRAT HAVZASI

SANAT TARİHİ

SEMPOZYUMU

FIRAT HAVZASI ARAŞTIRMA MERKEZİ

ELAZIĞ – 1992

Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu,
20-21 Mayıs 1987, Elazığ

Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Araştırma Merkezi
Yayınları, No: 11
Elazığ 1992
ISBN 975 - 394 - 000 - 9
Basım: Bizim Büro Basımevi, Sakarya Cad.
No: 8/11-12, ANKARA, Tel: 433 36 36

Editör : Yrd. Doç. Dr. Nâmık AÇIKGÖZ

Sayfa

Bekir DENİZ, Balaban Evleri..... 105

Muhammed Beşir AŞAN, Mühür ve Mühürcülüğümüz..... 131

Hakkı ÖNKAL, Harput'ta İki Türbe (Arap Baba ve Fatih Ahmet Türbeleri)..... 141

İsmail AYTAÇ, Kömürhan..... 155

Rifat ÖZDEMİR, Osmanlı Döneminde Dinî ve Sosyal Yapıların İnşası ve Tamiratı Üzerine Bazı Bilgiler..... 167

Recep YAŞA, Harput Evleri..... 187

Ülker ARDIÇOĞLU, Elazığ Ev Mimarisinin Ana Hatları (Özet)..... 199

Namık AÇIKGÖZ, Harput ve Civarı Taş Süslemeciliği 201

Recep YILDIRIM, Eski Yapıların Korunmasının Önemi..... 217

Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu 155 - 165

KÖMÜRHAN

İsmail AYTAÇ*

Kervansaraylara Genel Bakış:

Kervansaraylar Türk ve İslam dünyasının medeniyet istasyonları olarak bilinirler. İslamiyetin ilk yıllarında " ribat adı altında, düzenli bir plan şeması ile dini, askerî ve ilmî hizmet için yapılmaya başlayan bu müesseseler, asırlarboyu insanlığa hizmet etmişlerdir.

İhtiyaçları devlet veya bir vakıf tarafından karşılanan ilk ribatlar (Monastır ve Sus Ribatı), etrafı duvarlarla çevrili, kapılarla dışarı açılan, iç avlu etrafında yeralan hamam, mescit, anbar ahır ve odalardan meydana gelen yapılardır.

Türklerden kalan ilk ribatlar Karahanlılar'a ve Gaznelilere aittir (1). Karahanlı eserlerinin mimarî fonksiyon şeması, daha sonra büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları tarafından geliştirilmiştir. Önemli Karahanlı eserleri; Ribat-ı Melik; (1079), Dahistan ve Gaye Hatun Kervansaraylarıdır (II.yy.). Ribat-ı Gaye ve Ribat-ı Mahi Gazneliler'den kalan örneklerdir. Büyük Selçuklular, Anuşirvan (1029-1049), Ribat-ı Zaferan'ı ve Ribat-ı Şirif'i (III4-15) yaptırmışlardır.

Türklerin Anadolu' ya gelmeleriyle birlikte, "ribat" adı altında sayısız han ve kervansaraylar yapılmıştır. Çoğunluğu sultanlar tarafından yaptırılan bu yapılarda, genelde üç plan tipi uygulanmıştır (2). a) Sadece kapalı kışlık salondan oluşanlar: Bunlara örnek olarak Şarapsahan, Iğdır Hanı , Susuz Han, Eğret Hanı, Öresun Hanı sayılabilir.b) Etrafı revak ve odalarla çevrili, üstü açık merkezi bir iç avludan ibaret olanlar: Antalya-Afyon yolundaki Evdir Han ve Antalya-Isparta yolundaki Kırkgöz Hanı gibi. c) Büyük bir kapalı salon önünde, revaklı ve etrafı odalarla çevrilmiş büyük bir avludan oluşanlar: En önemli kervansaraylar bu gurupta yapılmıştır. Konya-Sultanhanı, Zazadin Hanı, Kayseri-Sultanhanı, Aksaray-Ağzıkarahan, Malatya-Karatay Hanı en önemli örneklerdir.

Selçuklu eserlerine Osmanlılar da sayısız kervansaray ve şehir hanları eklemişlerdir. Osmanlı döneminde iç güvenlik sağlanmış olduğundan, âbidevî hanlar ye-

*) *İnönü Üniversitesi, Sanat Tarihi Okutmanı. Malatya.*

rine, insan ölçülerine daha yakın ve birden fazla katlı şehir hanlarının yapımı tercih edilmiştir.

Anadolu' daki ana kervan yolları şöyledir: Alanya veya Antalya' dan başlayan yol Konya-Kayseri-Sivas-Tokat-Amasya üzerinden Sinop veya Samsun'a, oradan da deniz yolu ile Kırım' a gider. Aynı başlangıçtan gelen kervanlar Kayseri-Malatya-Diyarbekir üzerinden Irak'a varır. Diğer bir yol da Kayseri-Erzincan-Erzurum üzerinden İran ve Türkistan'a ulaşır. Konya' dan batıya giden yol, Afyon ve Manisa üzerinden İzmir'e varır. Yine Konyadan Afyon- Eskişehir-Adapazarı yolu da İstanbul'a gider.

KÖMÜRHAN

Kömürhan, Elazığ-Malatya karayolunun ortasında, köprünün yaklaşık 600m. kuzeyinde, Habibuşağı Köyü sınırları içindeydi. Zamanla harap duruma gelen eser, incelediğimiz tarihten (1984 Temmuz-Ağustos) sonra daha da tahrip edilmiş ve 1986 yılı Aralık ayında Karakaya Baraj Gölü suları altında kalmıştır.

Kervansaray'ın batısında büyük bir sel yatağı, doğusunda ise küçük bir dere vardır. Kuzey-doğudaki tepenin üzerinde bir kale bulunmaktadır. Han, hafif meyilli bir teras üzerine, kuzey-güney doğrultusunda bir alana inşa edilmiştir.

Menzil hanı olarak yapılan Kömürhan, kapalı ve açık avlulu kısımları ihtiva eden plan gurubuna girmektedir. Esasen tek katlı olarak yapılmış, daha sonra üzerine ikinci bir kat ilave edilmiştir (3). Güney cephedeki portalin yanlarında birer mekân, ortada havuzu bulunan revaksız bir avlu, batıda bağımsız yolcu hücreleri, güney-doğu köşede mescit ve kuzeyde kışlık salon bulunmaktadır. Arazi düzgün olmadığından duvar yükseklikleri içte ve dışta farklılık gösterir. Ayrıca dış duvarlar da düzgün çizgi izlemezler. Mescit kubbe ile, diğer bütün mekânlar izten tonoz, dıştan düz toprak dam ile örtülüdür. Portal etrafı ve kemer taşlarının tümü ile duvarın büyük bölümü söküldüğünden esas durumunu bilemiyoruz. Yan hacımlar arasındaki giriş holünün ise eyvan şeklinde düzenlenmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Girişin sağındaki mekanın ön duvarının yarısı yıkıldığından girişi ve ölçüleri tesbit edilemedi. Doğu duvarında mescide bakan bir pencere vardır. Mescidin yapılışı iç ölçülerin düzenini etkilemiştir. Duvarlarında niş veya baca mevcut değildir. Duvar kaplamaları kırma, içleri ve sivri tonozu moloz taş ile örülmüştür. Mekân dıştan düz-toprak damla örtülüdür. Avlu içinden bu mekânın üstüne çıkışı sağlayan merdi-

ven basamakları, dolgunun fazla olmasından dolayı görülmemektedir. İkinci kat duvarının bir bölümü bu hacmin güney duvarı üzerinde bulunmaktadır. Duvarın moloz taş örgüsünün kumlu toprak harcı, esas alt duvarın kireçle kum karışımı olan harcı ile farklılık gösterir.

Girişin solundaki mekanın üst örtüsü ile arka ve yan duvarları yıkılmıştır. İçi moloztaş dolguludur. Tonozla örtülü olmalıdır.

Mescit: Güney-doğu köşedeki mescidin yapılışı ön ve yan duvarlarda kırılmalara sebep olmuştur. Mescidin güney-batı köşesi cepheden 1.00 m. ileri taşkınlık yapmış ve doğu yöne devam etmiştir. Doğu cephede ise mescit duvarı ile kervansarayın cephe duvarı bir kırılma ile birleşmiştir. Mescidin kuzeycephesi hariç dıştan dışa 1200x1200 m duvar uzunlukları vardır. Kuzey duvarı dışa 12.50 m. uzunluğunda, 1.40 m. kalınlığındadır. Duvar kaplama taşlarının tamamı sökülmüştür. Harime giriş bu cephenin ortasındadır. Her yanında 1.00 m. genişliğinde 1.70 m. yüksekliğinde birer pencere vardır. Kervansarayda halen mevcut tek süsleme unsuru sağdaki pencerenin sütunçesi üzerinde bulunan balık pulu motifidir. Bu pencerenin sağında yuvarlak kemerli bir mihrabiye nişi bulunmaktadır.

Mescidin içinden, kuzey-doğu köşedeki açıklıkla merdivenli bir geçide girilir. Bu geçit, kuzey duvarının içinden üst kata doğru rampalı olarak devam eder. Mescit girişinin solundaki pencerenin üstünde 0.60 m. genişliğinde,1.40 m. yüksekliğinde bir de kapı açıklığı vardır. Duvarın iç kısmından çıkıntı yapan taş konsolların üzerinde ahşap karkaslar mevcuttur. Çıkış ve konsollar, burada bir müezzin mahfilinin olduğunu açıklamaktadır (4).

Mescide ait daha önceki yayınlarda bulunan fotoğraflarda, kuzey cephe oldukça sağlam görülmektedir (5). Girişin basık kemerli, alınlığın sivri kemerli, pencerelerin de düz atkı kemer üzerinde üç dilimli alınlığa sahip oldukları anlaşılır.

Harimin tabanı eşikten 0.50 m. aşağıdadır. Normal olarak 0.20 m.'lik bir basamak yüksekliğinden sonra döşemenin gelmesi. Aradaki fark, döşemenin sökülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira, kalan izlerden döşemenin olduğu anlaşılmaktadır.

Batı duvarındaki tek pencere yan hacıma bakar. İlerisinde 0.90 m. yüksekliğinde, basık kemerli, etrafı kesme taşlı bir kitap nişi vardır. Güney duvarında yeralan iki pencereden mihrap sağındaki oldukça sağlam durmaktadır. Düz atkı kemer üstündeki alınlık kısmı tuğladandır. Üzerindeki sivri kemer ile etraf kesme taşları

ince derzlidir. Demir parmaklık izleri hâlâ mevcuttur. Diğer pencere ile doğru duvarındaki kitap nişi ile pencereler oldukça harap durumdadır.

Girişin karşısındaki mihrap nişinin mermer kaplamalı olduğu, günümüze kadar gelen bakiyelerden anlaşılmaktadır. Etrafının da geniş çerçeveye sahip olduğu, duvardaki izlerden bellidir. Mescidin iç duvarları toprakla sıvanmış, kireç ile boyanmıştır.

Marimin üstünü 9.30 m. çapındaki, yer yer yıkılmış olan tuğla kubbe örtmektedir. Duvarlardan kubbeye geçişte, içerde, tuğladan Türk üçgeni, dışarda kırma taştan sekiz köşeli kasnak kullanılmıştır. Kasnak taşlarının büyük bölümü yıkılmıştır. Mescidin bütün yüksekliği yaklaşık 9.70 m.'dir.

Mescidin gerisinde, yıkıntı haline gelmiş iki hacim vardır. Birinci mekanın, doğu duvarında tonoz ile örtülü olduğunu gösteren izler ve avluda temel taşlarının bazı bölümleri kalmıştır. Bu hacım, mescit ile aynı doğrultuda yapılmıştır. Bu durum bir bakıma, mescidin hocası için tahsis edilmiş olduğunu gösterir (6).

İkinci mekan oluşturulurken iki duvar örnek yetmiştir. Bunlar bol kumlu, toprak harçlı olarak, moloztaşların adeta üst üste koyulmasıyla yapılmışlardır. Avlunun ana duvarında bu mekana ait izler mevcut değildir. Yamuk olan alanın düztoprak dam ile örtülü olduğunu düşünüyoruz. Hacmin zaruri bir ihtiyaç için özen gösterilmeden yapıldığını sanıyoruz. Belki de 19. yüzyılın son çeyreğinde ikinci kat eklenirken bu mekan da ilave edilmişti (7).

Avlunun doğu cephesinde, kışlık salona kadar bu iki hacımdan başka mekân yoktur. Kervansaraylarda genellikle avlunun iki yanına mekânlar yapılırken , Kömürhan'da -belki de ihtiyaç duyulmadığından-bu alan boş bırakılmıştır. Ancak buranın arabalık olarak düşünülmüş olabileceğini de hatırlatmak gerekir.

Doğu cephe duvarının üst bölümleri yer yer yıkılmıştır.

Havuz: Anadolu' daki bütün kervansaraylarda olduğu gibi, bu eserin de bir su tesisi vardır. İçinde dolgu fazla olduğundan, taban döşemesi ile su oluklarının varlığı anlaşılamamıştır. Kervansarayın doğu cephe duvarı içindeki pişmiş toprak boruların varlığından da anlaşılacağı üzere su, derenin başlangıcındaki kaynaktan getirilmiştir. Akarsu halin de gelen suyun ihtiyaç fazlasının dışarı akıtılması gerekmiştir. Biraz aşağıda da değineceğimiz gibi 2 no'lu hacmın dış duvarında mevcut olan çörten, fazla suyun buradan dışarı akıtıldığını düşündürmektedir.

İsmail AYTAÇ

Dörtgen olan revaksız avlunun solunda, sıra halinde, tek katlı bağımsız yolcu hücreleri vardır. Bunlar, güney-batı köşedeki de dahil olmak üzere yedi adettir. Hacımlar kışlık salondan 2.00 m. daha alçak yapılmışlardır.

Bağımsız Mekânlar: Güney-batı köşedeki 1 No'lu mekâna önündeki hacımdan, temeli taş,üst bölümleri tuğla örgülü olan bir kemer açıklığı ile girilir. Önündeki hacımla bu kadar geniş açıklıkla bağlantılı olması, fonksiyon olarak ilişkili olduklarını gösterir. Duvarlarında baca veya niş bulunmamaktadır. Güney yönde 1.00 m. genişliğinde seki mevcuttur. Batı duvarında, tavana yakın kısımda bir pencere vardır. Avludaki bütün hacımlar gibi, içten yuvarlak tonoz, dıştan düz-toprak damlıdır. Kemerinin ve tonozunun tuğla malzemeden örülmesiyle diğerlerinden farklılık gösterir. Bu mekânın güney duvarı üzerinde ikinci kata ait duvar kalıntısı mevcuttur.

Sağındaki 2 No'lu mekân harabe halindedir. Üst örtüsü ve ön duvarı yıkılmıştır. Diğer hacımlara göre çok geniştir. Pencere niş veya bacası yoktur. Bahsedildiği gibi, dış duvarında bir çörten mevcuttur. Bu hacımdan yan duvara 1.00m. mesafede ayrı bir duvarın sağlam ve düz olarak uzandığını görüyoruz. Bu aranın, kesin olmamakla birlikte, kervansarayın helası olduğunu düşünüyoruz. Mevcut tuğla kavisten tonoz ile örtülü olduğu bellidir. Duvarlarının harcı kırmızıdır. Bu bilgiler dikkate alındığında yolcu hücresi olmadığı anlaşılmaktadır. Dışarıya kapalı olması, malzeme farkı ve çörtenin mevcudiyeti , bu mekanın kervansarayın hamamı olabileceğini düşündürmektedir. 3 No'lu hacım, diğerlerine göre oldukça sağlam durumdadır. Tuğla malzemeli, basık kemerli iki kapı aralığı ile mekâna girilir. Bu iki giriş arasında, duvarın üst bölümünde dikdörtgen bir pencere vardır. İçerde kırma kemerli bir şömine ve basık kemerli üç niş bulunmaktadır. Arka duvardaki mazgal pencerenin içten genişliği 0.50 m., yüksekliği 0.80 m., dıştan ise 0.20X0.55 m.'dir. Bu ölçüler diğer mekânlarda da aynıdır.

4 ve 5 No'lu mekânların ortak oldukları ara duvar ile ön duvarları yıkılmıştır. Yan duvarları diğer odadakiler gibidir. Bakiye ve izlerden tonozlu oldukları anlaşılır. Bu hacımların da iki girişli olduğu söylenebilir.

6 No'lu oda iyi korunmuştur. Ön duvarının sol duvarı yıkılmıştır. İç mekân düzeni diğerlerinden farklılık göstermez. Hacımların derinlikleri 8.00 m. dir.

7 No'lu hacım kışlık salona bitişiktir. Ön ve arka duvarında pencerelerinin olmamasıyla diğerlerinden farklılık gösterir. Mekânın sağ, yani kuzey duvarı yoktur. Üst örtüyü yuvarlak kemer taşımaktadır. Kemer boşluğundan kışlık salonun duvarı görülür. Birinci sahnda bulunan pencereyi kemerin üst bölümü kapatmıştır. Mekân-

lar ile kışlık salon duvarının arasında örgü bağının bulunmayışı, dilatasyon olduğunu kanıtlar. Bu durum kervansarayın doğu duvarı için de geçerlidir. Avludaki mekânlar ile kışlık salon arasında malzeme farkı yoktur. Ayrıca sadece kışlık salondan oluşan bir han yapılması düşünülseydi, avlunun bulunduğu düz arazi bırakılıp dağın dibine inşa edilmezdi. Kuruluş biçimiyle elverişli olan bütün sahayı kapladığı düşünülürse, dilatasyon olmasına rağmen, arada zaman farkı söz konusu olmasa gerek.

Kışlık Salon: Kervansarayın ana kitlesi olan, dikdörtgen bir yapıdır. Dikkat edilirse, kenarların köşelerde dik açı ile birleşmedikleri ve kenar uzunluklarının da aynı olmadıkları görülür. Yapının doğudaki kısa kenarı 21.80 m, batı kenarı 21.55 m.'dir. Uzun kenarlar kuzeyde 41.00 m., güneyde 40.00 m.'dir Yan duvar kalınlıkları 1.80 m., ön duvar 1.20 m., arka duvar ise 1.30m.dir.

Bütün sahınların duvarlarında kırma kemerli 0.80 m. genişliğinde, 0.50 m. derinliğinde şömineler vardır. Bunların önünü, giriş sahını hariç iç mekânı dolanan seki bulunmaktadır. Bu bölüm, başka pek çok örnekte görülen , yolcuların ateşin önünde gecelemek için yaygılarını serip uzandıkları yerdir. Duvarların önü bu biçimde düzenlendiğinden, içerde hayvan bağlamaya elverişli yer yoktur. Kıymetli yükleri, yolcuların gözü önünde olması için, bunların hemen ayakları dibine indirilmiş, ortadaki boşluklara da hayvanlar bağlanmış olmalıdır.

Güney cephe kaba yontma taşlarla kaplanmıştır. Girişin üst bölümünde yanlarda üçer adet taş cephe duvarından çıkıntı yapmıştır.

Kışlık salon, sivri tonozla örtülü yedi sahından ibarettir. Duvar içlerinde moloztaş, dışta yontma taş, köşelerde, kemerlerde ve ayaklarda kesme taş kullanılmıştır. Orta sahındaki basık kemerli girişin etraf taşları tamamen sökülmüştür.

Sahnlar üç ayak ile dört sivri kemer gözünden müteşekkildir.Kemerlerin genişliklerinde ve ayakların ölçülerinde küçük farklılıklar vardır. Orta sahnın haricinde tonozlarda tepe penceresi mevcuttur. Kuzey duvarı haricinde, tonoza yakın bölümlerde küçük mazgal pencereler bulunmaktadır. Bütün sahnların ortasında doğu-batı istikametinde 0.50m genişliğinde kemer bulunmaktadır. Girişin sağındaki ayağın taşları söküldüğünden, üst örtünün ağırlığını taşıyamamış ve yanındaki sahnın ikinci ayağına kadar yıklımıştır. Yıkılan bölümden, düz-toprak damın ağırlığı, iki sahn arasındaki boşluklarda doğu-batı yönlü moloztaş ayaklarla tonozlara aktarıldığı görülür.

Tarihlendirme: Avlu portali yıkıldığından -var idiyse bile- üzerindeki kitabesi kaybolmuştur. Kışlık salonun girişi üzerndeki kitabelik de boş durmaktadır. Bu durum eserin kesin tarihini, yapanı ve yaptıranı öğrenmemizi engellemektedir.

Kömürhan'a uzaktan bakıldığında, Selçuklu döneminin yüksek kervansaraylarından olmadığı görülür. Avludaki özel konaklama odalarının mevcudiyeti ve içinde şöminelerin varlığı Osmanlı han mimarisinin özelliklerindendir. Osmanlı döneminde, hanların dışarı ile irtibatı artarken, bu eserde Selçuklu geleneği olarak, dışardaki irtibatı sadece güneydeki portal ile sağlanmıştır. Bunda iklimin ve menzil hanı olmasının etkili olabileceğini düşünmek gerekir.

Mescit pencere sistemi, bol sayıda ve büyük ölçülü oluşları demir parmaklık izlerinin mevcudiyeti Osmanlı dönemi eseri olduğunu göstermektedir. Kışlık salonun içini dolanan sekinin ve tavana yakın küçük pencerelerin varlığı, bize Osmanlı döneminin tek hacımlı, avlusuz hanlarını hatırlatmaktadır.

Kömürhan, Ağın'daki Arnavut Han (8) ve Eski Malatya' daki Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı (1636) ile (9) yakın benzerlikler gösterir. Tek katlı, tek avlulu, bir kapı ile avluya girilişi, avlu ortasında havuzunun bulunuşu, kışlık salonu seki ve ocakların çevrelemesi, mazgal pencerelerin yüksekte oluşu, içten tonoz dıştan düztoprak dam ile örtülmesi Silahtar Mustafa Paşa Kervansaray ile Kömürhan'ın ortak özellikleridir.

Yukarıdaki bilgiler bizi sonuca götürmemektedir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde 1655 (H.1065) yılında Malatya' dan Diyarbekir' e giderken, Kömürhan mevkiine gelmeden daha yukarıda, Fırat Nehrini geçtiğini ve burada konakladığını kaydeder. " Buradan biraz aşağıda Kömürhanı vardır ki amansız yerdedir" (10) cümlesinden kervansarayın 1655 yılından önce yapılıp işletildiğini anlıyoruz.

1892 (H.1310) tarihli Mamuret'ülaziz Salnamesinde şunlar kayıtlıdır (11) : "Merkeze bağlı yedi saat mesafede, Malatya'ya giden yol üstünde IV. Murat Hazretlerinin yaptırdığı sağlam ve büyük bir han mevcut olup, içinde küçük bir mescit de vardır. Birkaç sene önce hanın eski binası üstüne mükemmel bir misafirhane yapılarak Malatya ile Mamurat'ülaziz arasında birinci konak yeri olmuştur."

Yukardaki kayıtlardan dolayı olsa gerek, 1967 ve 1973 il yıllıklarında,1977 basım tarihli Elazığ Klavuzun' da (12), İsmet İlter'in "Tarihi Türk Hanları" adlı eserinde (13) IV. Murat Kervansarayı diye geçer. Son kitapta bilgi için Vakıflar Genel Müdürlüğü gösterilmişse de, IV. Murat'ın vakfiyesinde ve müdürlükte herhangi bir kayıt, bilgi ve araştırma notuna rastlanmamıştır.

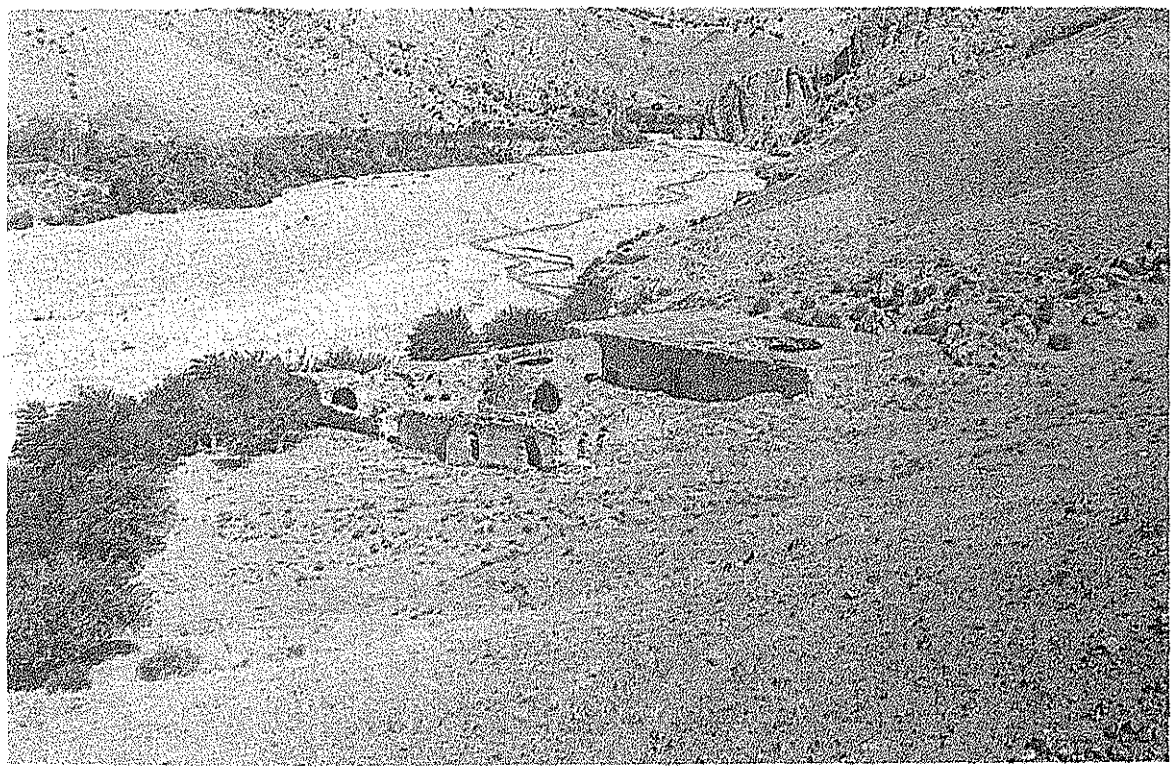
Bütün bu bilgi ve kayıtlardan, Kömürhan'ın IV. Murat tarafından 1623-1640 yılları arasında yaptırıldığı kuvvetle muhtemeldir.

Bibliyografya

1. Oktay ASLANAPA; Türk Sanatı, İstanbul, 1984
2. Ceyhan GÜRAN; Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları, Ankara 19783-Hicri 1310 (M.1892) Tarihli Mamurat'ül Aziz Salnamesi s.61, Belediye Kütüphanesi No: 24/7, Beyazıt, İSTANBUL
3. Habipuşağı Köyünün Eski Muhtarı (78) Osman GÜRGÖZ, 1930 yıllarına kadar üst katın ayakta olduğunu belirtti.
4- Ümit SERDAROĞLU, Burada minare kaidesinin olduğunu savunsa da, kaide kalıntıları ve izleri mevcut değildir. Yerleşim birimlerinden uzak oldukları için, yani sadece han'da konaklayanlar için ezan okunduğundan dolayı olsa gerek, Anadoludaki kervansaraylarda minare yapılmamıştır.

   Ümit SERDAROĞLU; Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar 1975,36.s., Ankara, 1977

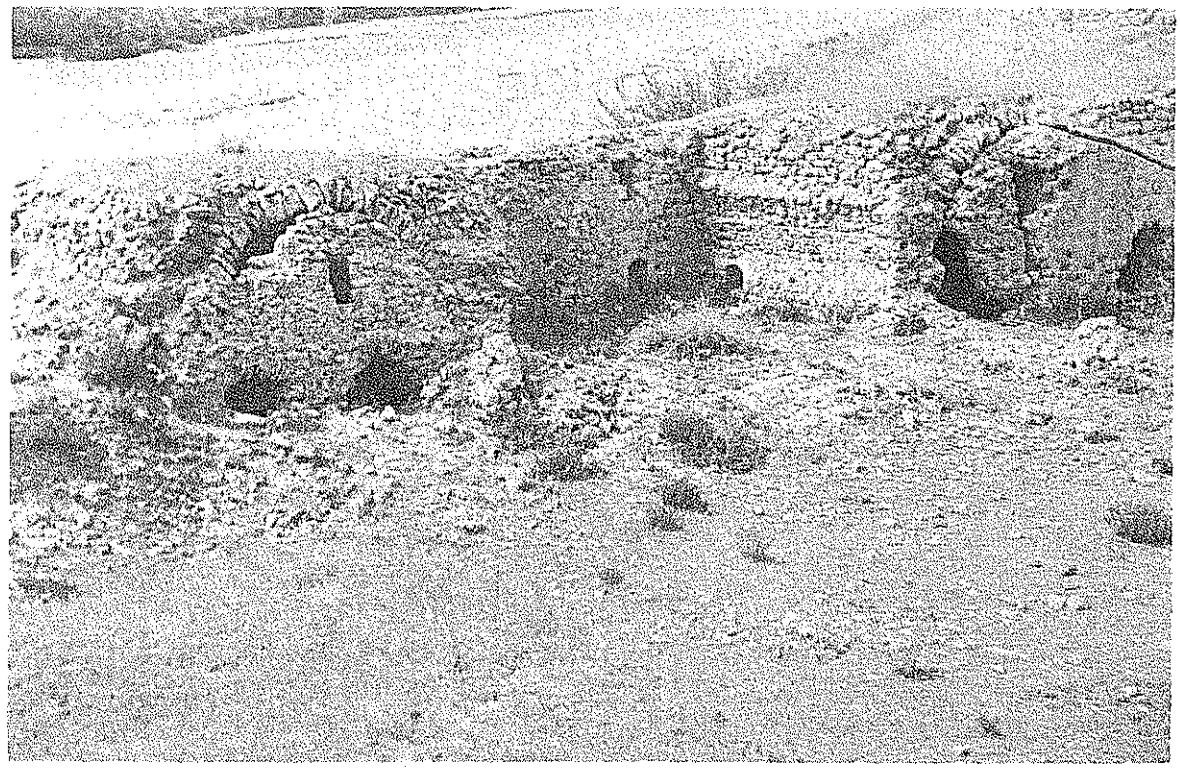
5. Ümit SERDAROĞLU; Aynı Eser. Resim: 66-78
6. Osman GÖRGÖZ (78) ve Mustafa Dede (68) kervansaray faaliyette iken bu mekanda mescidin hocasının kaldığını hatırladıkların kaydettiler.
7. Aynı şahıslar, burasının fırın olarak kullanıldığını söylediler.
8. Ümit SERDAROĞLU; A.g.e.s.339, Levha 110
9. 1973 Malatya İl Yıllığı
10. Evliya ÇELEBİ ; Seyahatname, IV. Cilt 430-31 s., İstanbul, 1986
11. Mamurat'ül Aziz Salnamesi; s.61, Belediye Kütüphanesi No: 24 / 7, Beyazıt, İstanbul
12. Ferhan MEMİŞOĞLU; Elâzığ Klavuzu, s. 34-35, Elâzığ, 1977
13. İsmet İLTER; Tarihi Türk Hanları, Ankara, 1969

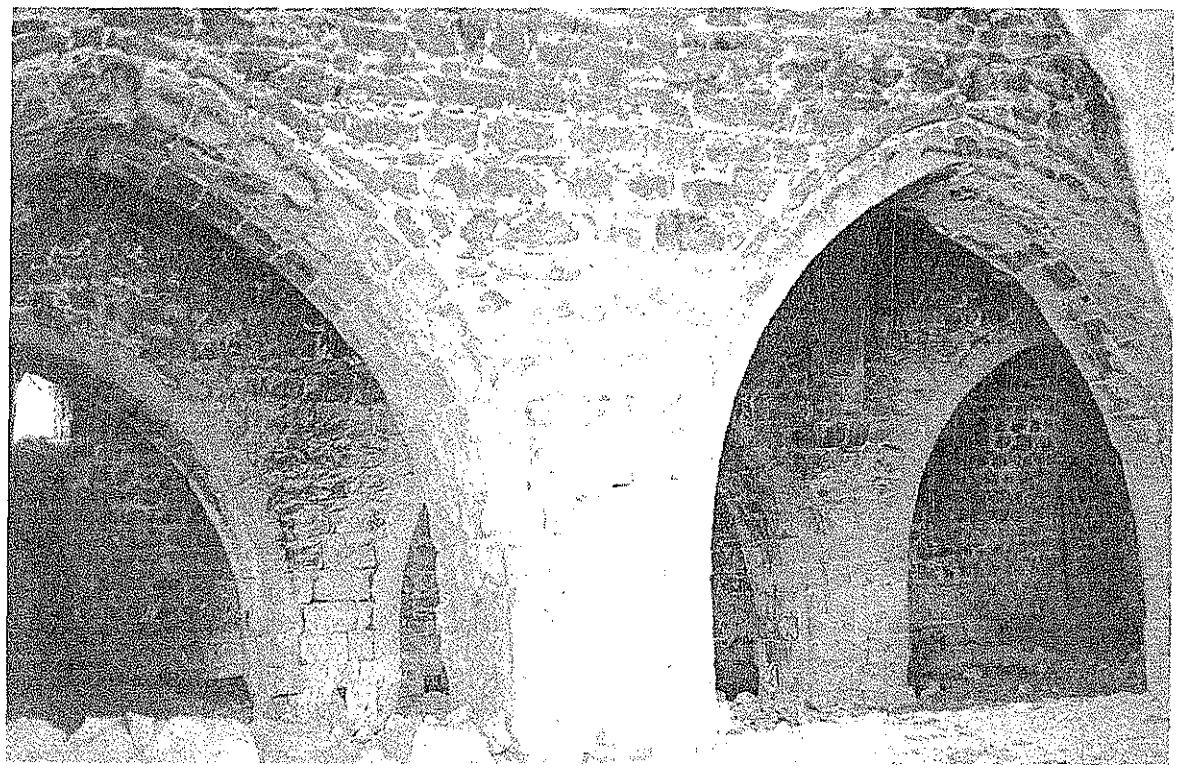
Resim 1: Kömürhan'ın Genel Görünüşü.

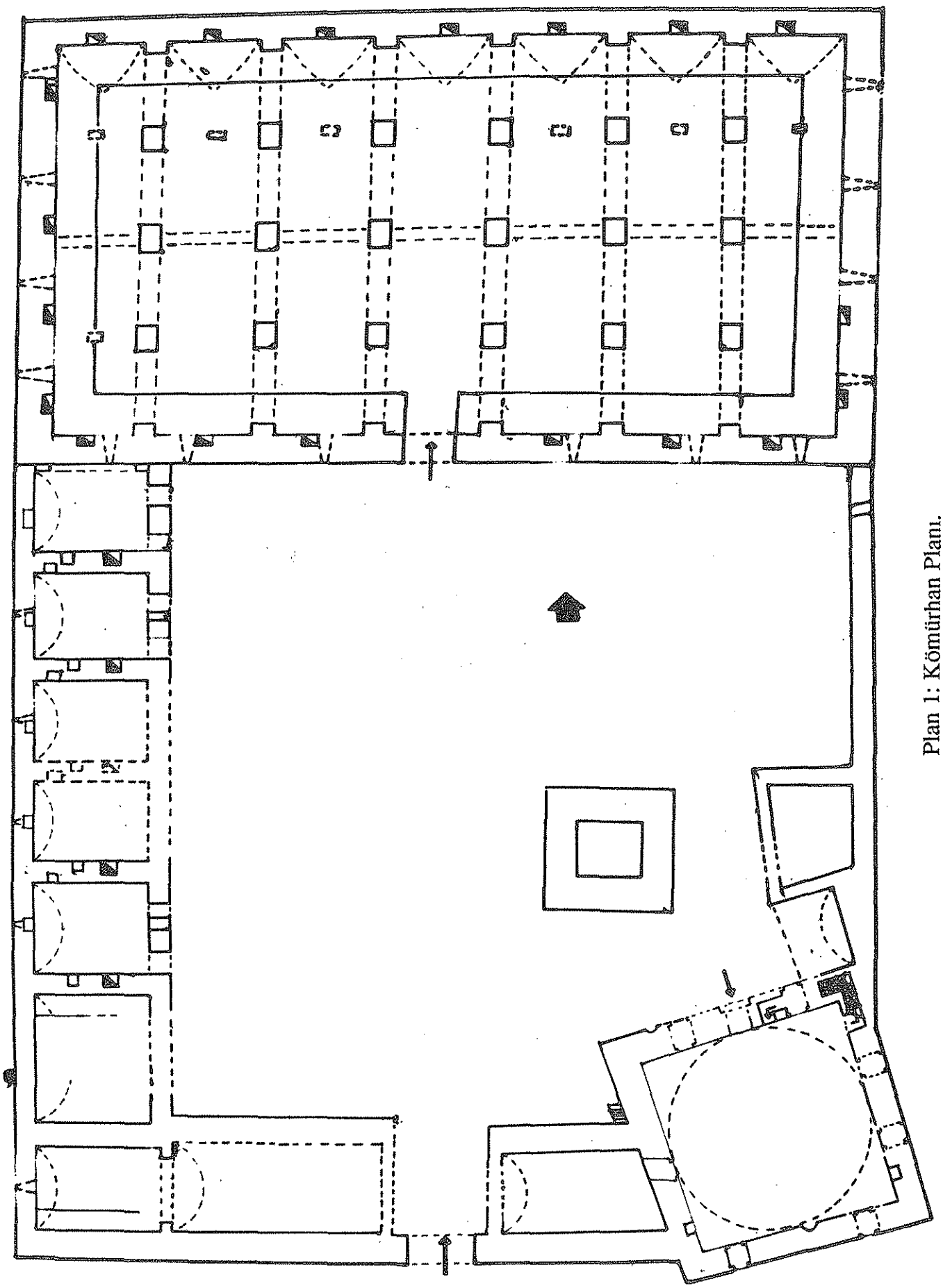
Resim 2: Kömürhan.

Resim 3: Kömürhan Avlusu.

Resim 4: Kömürhan'dan İç Görünüş.

Plan 1: Kömürhan Planı.